



# Економіка

УДК 334.73:631.115.1

Т.Ю. Приймачук,  
Т.М. Ратошнюк,  
кандидати  
економічних наук

Т.А. Штанько,  
Т.Ю. Сітнікова,  
А.В. Проценко

Інститут сільського  
господарства Полісся НААН

## ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУ КООПЕРАЦІЇ

В статті досліджено тенденції становлення та розвитку фермерських господарств регіону Полісся. Надано економічну оцінку їх виробничо-потенційної діяльності та визначено місце фермерських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції. Розкрито особливості фермерської діяльності, на основі яких виділено переваги фермерських господарств над іншими організаційно-правовими формами сільськогосподарських підприємств. Розглянуто проблеми, що стримують подальший розвиток фермерства, розв'язання яких вбачається в об'єднанні даних суб'єктів господарювання в кооперативи.

**Ключові слова:** фермерство, сільськогосподарська продукція, інтеграційні процеси, кооперативи.

**Постановка проблеми.** В умовах сьогодення на сільських територіях актуальним є вирішення проблем налагодження спільної діяльності дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників, господарств населення з метою просування виробленої ними сільськогосподарської продукції до кінцевих споживачів, з мінімальною участю посередників. Вирішення цієї проблеми вбачається в подальшому активному розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, в якій зацікавлені, переважно, фермерські та особисті селянські господарства. Об'єднання в кооперативи дасть їм змогу на основі спільної заготівельної, агротехнічної та збутової діяльності досягти кращих результатів та підвищити конкурентоспроможність своєї продукції.

У світовій практиці фермерство є одним із шляхів відродження підприємницької діяльності сільських товаровиробників. Саме невеликі господарства переважно створюють нові робочі місця, дбають про соціальний розвиток сільських територій. Фермери не можуть діяти інакше, бо живуть серед одно-

сельців і змушені разом з ними вирішувати проблеми, з якими зустрічаються.

Останнім часом в економічній літературі значну увагу приділяють проблемам, пов'язаним з організацією та функціонуванням фермерських господарств. Особливе значення при цьому приділяється питанням збуту та переробки продукції, вирощеної фермерами. Тому роль обслуговуючої та виробничої кооперації в діяльності фермерських господарств сьогодні є актуальною. Розробці теоретичних і прикладних досліджень, становленню та функціонуванню фермерських господарств, розвитку кооперації в Україні присвятили свої дослідження відомі українські вчені-економісти: П. Березівський, В. Зіновчук, І. Коновалов, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Молдаван, О. Онищенко, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шестопаль, В. Юрчишин та ін.

**Методика досліджень.** Теоретичною та методологічною основою дослідження були економічні положення теорії суспільного відтворення, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем формування та

функціонування фермерських господарств, розвитку кооперації із застосуванням діалектичного методу пізнання, системного підходу і аналізу. Об'єктом дослідження є процес функціонування фермерських господарств в регіоні Полісся.

**Результати досліджень.** У результаті аграрної реформи на базі реформованих колективних і державних сільськогосподарських підприємств сформувалася значна кількість нових організаційно-правових структур, у тому числі фермерських господарств. Для виявлення тенденцій становлення та розвитку фермерських господарств, здійснення економічної оцінки їх виробничо-потенційної діяльності та обґрунтування основних напрямків подальшого розвитку нами було проведено дослідження їх функціонування в регіоні Полісся.

Аналіз чисельності фермерських господарств засвідчує, що вони на ринку займають значну нішу (55% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств). У 2012 році в регіоні функціонувало 2593 фермерських господарства, які проводили свою діяльність на 232 тис. га сільськогосподарських угідь (з них 219,2 тис. га ріллі) (табл. 1). На одне фермерське господарство в середньому при-

падало близько 78,1 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 73,8 га ріллі. Негативним в динаміці діяльності було те, що площі як угідь, так і ріллі, що припадали на одне господарство, зменшувалися.

Основну частину зайнятих у фермерських господарствах становлять члени однієї сім'ї. Із загальної кількості працюючих у фермерських господарствах — 28% жінки.

Нині ці господарства обробляють лише 7,8% загальної площі земельних угідь сільськогосподарських підприємств. Однак з року в рік частка виробленої ними сільськогосподарської продукції в її загальному обсязі зростає. Якщо у 2009 р. вони забезпечували 2,7% обсягу сільськогосподарського виробництва, у 2011 р. — 3,4, то у 2012 році — 3,7% (4,5% валового виробництва продукції рослинництва і 2,2% валового виробництва продукції тваринництва) [1].

В основному фермерські господарства спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, що пов'язано з нестачею у фермерів коштів, відсутністю необхідних приміщень, а головне, — збитковістю виробництва більшості видів тваринницької продукції. Так, у 2012 році у фермерських господарствах регіону на 100 га сільськогосподарських

## 1. Динаміка розвитку фермерських господарств регіону Полісся\*

Показники	Роки				2012 р. до 2011 р., %
	2009	2010	2011	2012	
Кількість господарств, од.	2516	2478	2525	2593	102,7
Площа с/г угідь, тис. га	239,8	216,3	223,6	232,0	103,7
в т.ч. ріллі	220,2	201,2	209,5	219,2	104,6
Припадає на одне зареєстроване господарство:					
площа угідь, га	85,2	77,4	79,9	78,1	97,7
в т.ч. ріллі	78,2	72,0	74,9	73,8	98,5
Чисельність працівників у фермерських господарствах — всього, осіб	8868	7878	7769	6976	89,8
в т.ч. жінок	2795	2475	2215	1954	88,2
Вироблено валової продукції, млн грн	646,5	718,8	927,6	1097,4	118,3
в т.ч.: рослинництва	466,6	475,2	704,7	872,9	123,9
тваринництва	179,9	243,6	222,9	224,5	100,7
<i>Частка фермерських господарств у виробництві валової продукції, %</i>					
Валова продукція сільського господарства, млн грн	2,7	3,1	3,4	3,7	×
в т.ч.: рослинництва	3,2	3,4	4,0	4,5	×
тваринництва	1,9	2,5	2,3	2,2	×

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

## 2. Поголів'я худоби та птиці у фермерських господарствах регіону Полісся, тис. гол.\*

Показники	Роки				2012 р. до 2011 р., %
	2009	2010	2011	2012	
Поголів'я худоби та птиці					
ВРХ	29,1	27,6	28,3	29,4	103,9
у т.ч. корів	11,2	11,3	11,4	11,8	103,5
свиней	51,6	57,4	49,2	42,4	86,2
птиці всіх видів	324,3	284,8	264,8	183,7	69,4
На 100 га сільськогосподарських угідь припадає голів					
ВРХ	12,4	12,8	12,7	12,7	100,0
у т.ч. корів	4,7	5,2	5,1	5,1	100,0
свиней	21,5	26,5	22,0	18,3	83,2
птиці всіх видів	135,2	115,0	118,4	79,2	67,0

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

угідь припадало 12,7 гол. великої рогатої худоби, 5,8 — корів, 18,2 — свиней та 79,2 гол. птиці (табл. 2).

Як було зазначено вище, більшість фермерських господарств регіону спеціалізувалася на виробництві рослинницької продукції, насамперед на вирощуванні зернових та зернобобових культур і цукрових буряків, так як технології їх вирощування менш трудо- та капіталомісткі.

У 2012 р., порівняно з 2011, фермерськими господарствами було зібрано на 23,9% більше зернових та зернобобових культур, на 2,8 — цукрових буряків, на 10,3 — картоплі,

на 14,3 — молока та на 42,5% — яєць, проте зменшилося вирощування овочів (на 13,5%) та виробництво м'яса (у забійній вазі) — на 17,5%.

За період 2008–2012 рр. фермери Полісся значно покращили показники виробництва сільськогосподарської продукції. Так, виробництво зернових та зернобобових культур збільшилося у 3,7 раза, цукрових буряків — у 2,0, картоплі — у 4,4, овочів — у 2,8 раза, а яєць, м'яса і молока — у 26, 2,4 і 1,9 раза, відповідно (рис. 1, 2).

Відповідно до змін у виробництві сільськогосподарської продукції аналогічні зміни

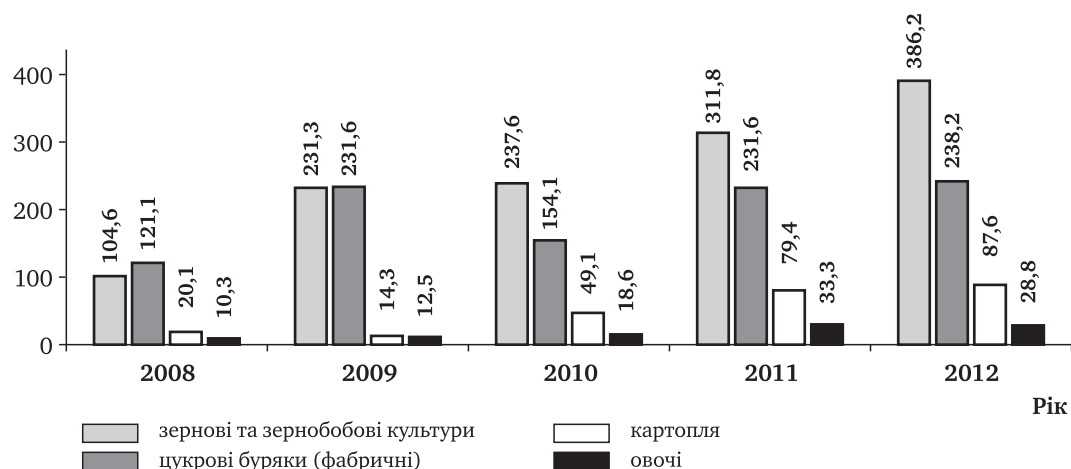
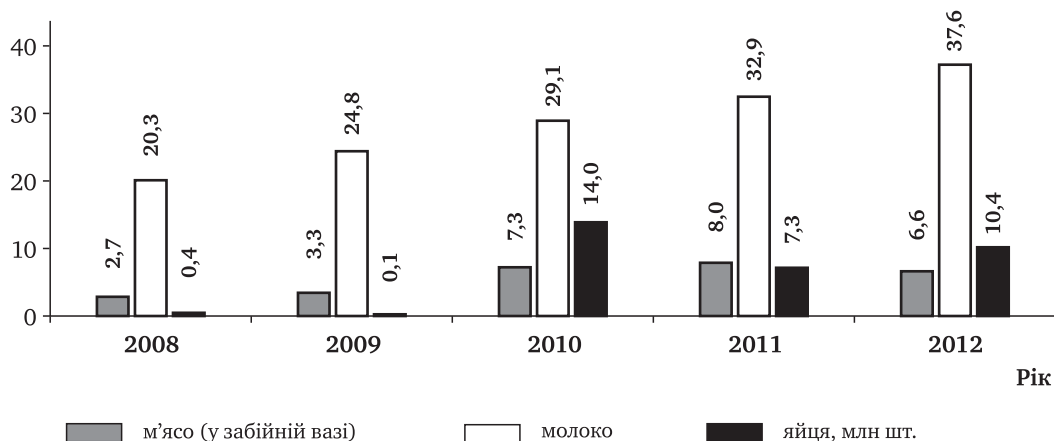


Рис. 1. Виробництво продукції рослинництва у фермерських господарствах регіону Полісся, тис. т\*

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.



**Рис. 2. Виробництво продукції тваринництва у фермерських господарствах регіону Полісся, тис. т\***

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

відбувалися і в питаннях щодо її реалізації (табл. 3).

Так, у 2012 р., порівняно з 2011, на 62,7 тис. т (37,4%) збільшилася реалізація зернових та зернобобових культур, більше ніж удвічі (104,2%) — насіння соняшнику, на 7,9 тис. т (16,8%) — картоплі та овочів і на 4,1 тис. т (16,7%) — молока всіх видів. Проте, на 8,5 тис. т (10,4%) зменшилися обсяги реалізації цукрових буряків, на 0,6 тис. т (27,3%) — м'яса ВРХ та на 3,2 тис. т (58,2%) — м'яса свиней. При цьому виручка від реалізації продукції рослинництва збільшилася (на 57,8%), а продукції тваринництва — навпаки, зменшилася (на 10%).

Фермерство, як вид діяльності, має свої особливості, які визначають переваги цієї форми господарювання. До таких особливостей можна віднести: господарське ставлення до землі, стимули до високопродуктивної праці, дотримання вимог технології виробництва, поєднання функцій власності, праці та управління в одній особі, відповідальність за результати своєї діяльності, гнучкість і пристосованість до функціонування та змін в ринкових умовах.

До основних переваг фермерських господарств над іншими формами сільськогосподарських підприємств можна віднести: високу мотивацію та відповідальність фермера

### 3. Основні економічні показники діяльності фермерських господарств регіону Полісся\*

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2012 р. до 2011 р., ±
Реалізація с/г продукції, тис. т						
зернових та зернобобових культур	223,4	257,9	155,9	167,5	230,2	+62,7
насіння соняшнику	2,7	1,7	5,1	9,5	19,4	+9,9
цукрових буряків	34,5	23,5	70,9	81,4	72,9	-8,5
картоплі та овочів	32,0	30,8	36,5	47,1	55,0	+7,9
ВРХ на м'ясо	3,3	2,5	2,3	2,2	1,6	-0,6
свиней на м'ясо	4,8	4,4	7,2	5,5	2,3	-3,2
молока всіх видів	26,5	19,9	22,9	24,6	28,7	+4,1
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції господарства, млн грн	334,2	402,3	552,6	579,9	789,3	+209,4
у т.ч.: рослинництва	211,3	277,9	375,4	394,6	622,5	+227,9
тваринництва	122,9	124,4	177,2	185,3	166,8	-18,5

\* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

(прибутковість ферми — добробут фермерської родини); структуру управління (проявляється у відсутності проміжних управлінських ланок, оскільки в одній особі поєднано власника і виконавця, який прямо зацікавлений у прибутковості та ефективності свого господарства); простоту організаційної структури, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва та досягненню певних соціальних цілей; відсутність плінності кадрів та інших кадрових проблем (у період збирання врожаїв трудові ресурси поповнюються шляхом залучення родичів та односельчан); вищі прибутки і рівень рентабельності, ніж в інших сільськогосподарських підприємствах; максимізацію якості продукції; швидкість і гнучкість реагування на потреби ринку, яка надає фермерським господарствам ринкові переваги над конкурентами; широкі можливості у напрямку кооперування.

Поряд з цим, у сучасних умовах функціонування аграрного сектору України, фермерські господарства мають значну кількість проблем, які стримують їх подальший розвиток. Основними серед них є: малоземелля деяких регіонів держави; виділення недостатніх розмірів земельних наділів для ведення ефективного господарювання; слабка державна фінансово-кредитна підтримка фермерства; суб'єктивізм, та подекуди негативне ставлення до фермерів, представників виконавчої влади на місцях; нерегульованість ринку збуту продукції аграрного сектору; невідповідність у цінах на рослинницьку і тваринницьку продукцію на користь першої; відсутність необхідної величини стартового

капіталу для створення фермерського господарства; слабка матеріально-технічна база фермерських господарств; брак коштів для поновлення основних фондів, закупівлі поголів'я худоби, насіння, мінеральних добрив, засобів догляду за рослинами, необхідної техніки для механізації виробничого процесу і т. п.; несвоечасні розрахунки заготівельних організацій; недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств тощо.

Як свідчить проведений аналіз діяльності фермерських господарств, наукові та теоретичні дослідження, для їх подальшого розвитку необхідно активізувати інтеграційні процеси у формі кооперації. Оскільки сьогодні більшість фермерських господарств Полісся перебуває у скрутному фінансовому становищі, вихід з нього більшість фермерів вбачає саме в створенні фермерських кооперативів, які є добровільними об'єднаннями фермерів, і на пайових засадах спільно можуть займатися певним видом господарської діяльності [2].

Організація виробничих і обслуговуючих кооперативів повинна стати одним із важливих напрямків самозахисту сільських товаровиробників та виходу агропромислового комплексу з кризової ситуації. Розвиток горизонтальної кооперації передбачатиме планомірне співробітництво фермерських господарств, що спеціалізуються на виробництві певних видів продукції або напрямків своєї діяльності з метою найбільш ефективного використання природних, виробничих, трудових і фінансових ресурсів.

## ВИСНОВКИ

*Фермерські господарства регіону Полісся займають значну нішу на ринку агропромислової продукції. В сучасних умовах вони мають ряд проблем, розв'язання яких вбачається в об'єднанні даних суб'єктів господарювання в кооперативи.*

*Створення кооперативів різної спеціалізації дасть можливість отримувати найвищу*

*вигоду від участі в ринковій діяльності, зосередити увагу на ефективному використанні виробничого потенціалу. Завдяки участі в кооперації фермери матимуть можливість здійснювати контроль якості та сертифікації виробленої продукції, спільно реалізовувати продукцію, залучати інноваційні технології тощо.*

## БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сільське господарство України за 2012 рік: стат. збір. / за ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна статистика служби України, 2013. — 402 с.
2. Розвиток фермерських господарств в Україні

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-95/doc-94>.